

ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԻ ԳԻՆԸ:

Տարեկան գինն է 5 ռուբլի (հոստի ծախսով): Օտարաքաղաքացի բաժանորդները պիտի գինն այս հասցեով. В. Тифлисе. В. Редакціи Армянскаго Газета «Мшакъ».

ՄՇԱԿ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՈՒՆՆԵԼՈՒԹՅՈՒՆ:

Մասնավոր յայտարարութիւն տպել տուողը պիտի վճարէ 10 հասարակ տուաի համար 1 կողմէ արժաթի: Յայտարարութիւններ տպելունն չայտրէն, Ռուսերէն, Վրացերէն, Տրանսկարէն, Գերմաներէն և Թուրքերէն:

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱՐԱԹԱԹԵՐԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

«Մշակ» լրագրի 1874 թվի համար ստորագրութիւնը արդէն բացվել է: Ստորագրվել կարելի է թիֆլիսում՝ խմբագրատան մէջ, առաւօտեան 9 ժամից մինչև 12-ը, և երկուշաբթի 5—7 (բացի կիրակի օրերից): Կոնդուկտ և պ. Կատարի անցի խառնութիւն: Օտարաքաղաքացիները գինում են ուղղակի խմբագրութիւնը հետևեալ հասցեով. Тифлисе, въ Редакціи газеты «Мшакъ».

ԲՈՎԱՆԳԱՎՈՒԹՅՈՒՆ

«Մշակի» յայտարարութիւնը: Ներսիսեան դպրոցը: Ներսիսեան տեսութիւնը: Մեր պատասխանը: Մի նկատողութիւն: Նամակ Գերբերգից: Ներսիսեան լուրերը: Արտաքին տեսութիւնը: Գերմանիա: Իտալիա: Սառն լուրեր: Աւետարական: Յայտարարութիւններ: Բանասիրական: Մի քանի գծեր խորհմանի կհանդիպի:

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԳՐՈՑ

Մենք «Մշակ» լրագրում շատ անգամ ենք խօսել Ներսիսեան դպրոցի վրա, թէ անցյալ թէ ներկայ աստիճանը ինքնաբերական է և ընդհանրապէս յայտնի ենք այն միտքը, որ Ներսիսեան դպրոցը կողմն ունի պատրաստված ժողովրդական ուսուցչի շինքը, այսինքն քահանայներ և ժողովրդական ուսուցիչներին վարձատրելու:

Ներկայ համարի ներքին լուրերի մէջ ընթացողը կը գտնի մի լուր տեսչի ընտրութեան մասին, որ ապացուցանում է, որ 1872 թվին ժողովրդից ընտրված հոգևորականութիւնը, կը ընտրուի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ՔԱՆԻ ԳԹԵՐ ԽՐԻՍՏԵԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

1837 թվին վանի Արքեպիսկոպոսի կողմէ արուարձանի ուսուցիչները շատ անգամ խրեանց հովանաւոր տակ հրատարակում էին մի լրագրիկ, բարձրահասակ պատանեակ՝ գունատ գէւորով և կրակոտ աչքերով: Նա, ամբողջ ժամերով պառկած կանաչ խոտերի վրա, իւր մտքը սրբազան յայտնաբերութեան մէջ, զմայլում էր կամ վաղորդեան արշաւուով, կամ երկնային վերջալուսով, և կամ ակերը ձգած վանայ ծովակի մանդակադրոն՝ կապտաստի վրա, հիանում էր հայրենիքի չքեղ անասաններով:

Արեւ մայր էր մտնում, գիշերը պատում էր, խրեմիքները ճարձները վառվում էին, Պատանին խորին մտաքննութեան մէջ տակաւին այնտեղ էր գըտնվում: Կարծես թէ ուրիշների խորհրդական ստասփիւնը, զիջելու հնգիկ շտապը կարճաբան լինէին նորան:

Գա Մկրտիչ խորհմանն էր, որ այդ նուիրական առանձնութեան մէջ գրում էր իւր կրկերը:

Լիմ, կուտց, Աղթամար և այլ անապատները չը կարողացան իւրեանց վանդակի մէջ զսպել աշխոյժ պատանին և ոչ նոցա մէջ կենդանացած գիտութիւնը: Նարեկի և Առաքելաբեր ընթերցանութիւնը՝ կարողացան գրաւել նորա սիրտը: Նա իւր ուսումնասիրութեան ցանկութիւնը լրացնելու համար գիմնց դէպի Կ. Պոլիս, որ այն ժամանակ վանի Աթէնքն էր համարվում:

Նորա չքաւորութիւնը թոյլ չը տուց աւարտել որ և իցէ բարձր ուսումնարանում, որովհետև նա ստիպուած էր մի և նոյն ժամանակ իւր օրական

ուելով իր իրաւունքները և ճանաչելով իր պարտաւորութիւնները, քայլ առ քայլ և անդադար գնում է դէպի ուսումնարանի բարեկարգութիւնը: Մի ամբողջ տարի զբաղված լինելով ուսումնարանի անտեսական մասով, որ մինչև նրա մանկը անկարգ դրութեան մէջ էր, հոգաբարձութիւնը անցաւ ուսումնական մասի ընտելութեանը:

Այ մի հոգաբարձութիւնը որքան և հետաքրքիր ուսումնարանը, որքան և հետեւի իր հիմնականի միջոցաւ դաստաստութեանը, ամեն օր այցելութիւն գործելով դասասաններին, որքան և մտնելու ինքն և մտացիներ իրան ուսուցչական ժողովը, իրերէ չէ կարող այն անկ ուսումնական մասի վերաբերութեամբ, առանց միջնորդի իր և ուսուցչական ժողովի մէջ, սրբան կարող է անել իւր ունի մի գիտցող մարդ, որ տեսուչ լինելով, դատում է միջնորդ կրկու ժողովների մէջ.....

Կանի մի ժամանակ սրանից առաջ հոգաբարձութիւնը ընտրեց իր միջից հինգ մարդ: Երբեք կարող էր մի ուսումնական մասնագետը, որ պիտի վերաբերէր դպրոցի ուսումնական մասի գրութիւնը: Եւր մասնագետը մշակեց պատրաստական դասատան պրոգրամը և կազմեց պատրաստական դասատուներ: Էջնայ նոյն մասնագետը կամեցաւ շարունակել և անցած դասաների վերաբերելը, բայց նրան պակասեցան նիւթերը, և զիջված լինելով տեսչի միջնորդութեանց, չը կարողացաւ միջնորդութեանց և ուսուցչական ժողովի հետ, խնդրելով նրանից խրաբանչելու առաջիկայ պրոգրամը, որ խնայէր ամեն մի վարձատրելու:

Հացի համար մտածել: Բայց իբրև ինքնուս մարդ, իւր եռանդոտ աշխատասիրութեամբ, խորհմանը, Արքեպիսկոպոսի միջոցով, կարողացաւ այնքան զարգացնել իւր միտքը և գիտութիւնը, որ ընդունվեցաւ որպէս դասատու մի քանի դպրոցներում և դանազան ամիրայների տներում, որոց մէջ նորա խնամակալ համարելու է Ալլաանան Գովհաննէս Եֆէնյան:

Իսկ այդ գործունէութիւնը կրկար չը կարողացաւ կապել եռանդոտ երիտասարդի սիրտը և Պոլիսի հետ: Նորան վարդապետ տանում էր մի նը պատակ, որին մանկութիւնից նուիրած էր իւր անձը: Գա էր հայրենասիրութեան զգացմունքը:

Խորհմանը վերադառնալով վան, գտաւ իւր հայրը վախճանած, բայց աւագ եղբոր Մարտիկի թախանձանքը, ամուսնացաւ Սեփիկան օրիորդի հետ, որից ունեցաւ մի աղջիկ:

Արդէն գերդաստանի հայր էր նա, կը իւր երկու ընկերների հետ գնաց ճանապարհորդել Արարատը: Շիրակայ նահանգը և Գողթանի գաւառը, տեսաւ Անին և Հայաստանի նշանաւոր յիշատակարանները: Այդ ճանապարհորդութեան պտուղն էր նորա «Հրաւիրակ Արարատեան» գեղեցիկ քանաստեղծութիւնը: Իւր այդ երկասիրութեան մէջ խորհմանը թափում է սրտի բոլոր կրակոտ բացերը, որը վառուել էին նորա մէջ հայրենասիրական զգացմունքից: Նա իւր աշակերտների ձեռքից բռնած պտուղնում է Հայաստանը, ցոյց է տալիս նորա անբերները, այցելութիւն է գործում Տրդատաւ, Գրիգորի, Մեսրոպի, Խորհնացու, Եղիշէի շիրմաներին, և նոցա գերեզմաններից կուտում է այդ անմահների ուրուականները և նորանց պատմել է տալիս Հայաստանի թշուառութիւնը: «Հրաւիրակ Արարատեանը» միակ քանաստեղծութիւնն է մեր գրականութեան մէջ, որտեղ

պէտք է պատրաստ ունենար իւր համար: Մասնագետը մինչև անգամ չը կարողացաւ պարզ հասկանալ՝ արդեօք դպրոցի վարձատրական ժողովը ունի մանկավարժական նստելը թէ ոչ, արդեօք ունեն վարձատրաները իրանց առարկաների մշակված պրոգրամները.....

Թոյնները այդ, և անցնելը Ներսիսեան դպրոցի վերաբերութեամբ ընդհանուր հայացքներին:

Եւր մի կը Վեհափառ Սուրբ Գրգորի և Գրգորիական ուսումնարանների հիմնվելու վրա, թէ քաղցրներում թէ գիւղերում, և պատուիրել է վիճակաւորներին հոգալ այդ մասին, մենք աւելի էլ կարևորութիւն ունենք, որ Ներսիսեան դպրոցը պատրաստէ տարրական ուսումնարանների համար մանկավարժներ:

Մենք անդադար կրկնել ենք այն պարզ ճշմարտութիւնը, որ գիւղական քահանայներ և գիւղական վարձատրեց, բացի կրօնի և մայրենի լիզու խնամարար, անդադար գտնվելով ժողովրդի հետ անմիջական յարաբերութիւնների մէջ, պիտի շատ անգամ իր խորհրդներով առաջնորդէ նրան թէ ընտանեկան, առողջապահական, թէ կենսական, և անտեսական հարցերի և պիտոյնների մէջ:

Լու չէ լինի միջից կիթ Ներսիսեան դպրոցից դուրս կը գտն այնպիսի երիտասարդներ, որը բացի հայազէտ և կրօնազէտ լինելուց, կարողանան պատահած ժամանակ օգնել գիւղացուն թէ նրա ընտանեկան կեանքին վերաբերելու առողջապահական խորհրդներով, պատահած ժամանակ օգնել նրան հոյ

այնպէս գրաւիչ և ազգու կերպով երգվում են այն բոլոր ցաւերը զբաղմունքները, որը դարձնում են մարդու մէջ իւր հայրենիքի անբարեկեցիկ նայելու ժամանակ:

Իւր այդ աշխատասիրութիւնը ի լոյս ընծայելու համար խորհմանը կրկին Կ. Պոլիս գնաց, որ 1850 թվին տպարար Ալլաանանի ծախսով: Նոյն միջոցին նա ստացաւ իւրեան բարեկարգ և Պոլիսի կարգապետ ամիրային, որպէս օգնութեամբ ճանապարհորդեց Պաղատինը, տեսաւ Ս. Նրուսանի մէջ: Այդ ուղևորութեան արդիւնքն եղաւ նորա «Հրաւիրակ Արարատեան» քանաստեղծական գործը, որպէս մէջ հեղինակը երգում է բերկական աշխարհը, Մեսրոպի կեանքը և նորա սնուրիւնութեանց սրբատեղիքը:

Այդ գիրքը ներշնչուած է կրօնական սրբազան ողևորական բոլոր սքանչելիքներով:

Այդ աշխատութիւնը տպարարուցաւ 1851 թվին երկու նոյն իսկ Պոլիսի ամիրայի ծախսով:

Խորհմանի այդ երկու՝ քանաստեղծութիւնները բաւական էին նորա անունը հռչակելու և նորա գործունէութեանը մի նոր ասպարէզ բաց անելու համար: Այն ժամանակից Տատան Գովհաննէս ամիրայի օգնութեամբ խորհմանը գնում է Կիլիկիայ, Սասնի վանքի մէջ ուսումնարան բաց անելու նպատակով, այն կողմերում լուսաւորութիւն տարածելու համար: Բայց հանգուցիւ կիրակոս կաթողիկոսի յարաբերութիւնները շուտով անտանելի են դառնում նորան, զորքը չէ յաջողում, նա վերադառնում է կրկին Կ. Պոլիս, նշանակվում է ուսուցիչ խառն-Գիւղի օրիորդաց վարձատրական պատիւ աշխարհային փառամտութեան դէմ:

1852 թվին խորհմանը վերադառնում է վան, նա արդէն ազատուած էր ընտանեկան կապերից,

վարկու մասին տուած խնայցի անտեսական խորհրդներով: Միջից վատ է կիթ գիւղական քահանայ կամ վարձատրեց այնքան զարգացած լինէին, որ մտնէին գիւղացու ամենա կարևոր, առօրեայ պիտոյնների հետաքրքրութեան մէջ, նրա նիւթական հաշիւներին կանոնաւոր ուղղութիւն տան, օգնեն նրան խորհրդներով կը արգաւզ գիւղացու գլխում ծնվում է մի գեղեցիկ միջոց իրագործելու մի հիմնարկութիւն, որ պիտի միջոց տայ նրա առօրեայ, ծանր աշխատանքը արդիւնաբեր անել, բաց անելով նրան կրեղիս.....

Միջից վատ է, կիթ գիւղական քահանայ և վարձատրեց, ապրելով ժողովրդի հետ անմիջական և անընդհատ յարաբերութիւնների մէջ, կրն իրանց վրա նոյն դժուարութիւնները, որ կրում է ինքն գիւղացին..... Իսկ ինչպէս կարող են քահանայ և վարձատրեց օգտաւէտ լինել գիւղացուն, կը որ նրանք կամ տղէտ են և գուցէ փչացած, կամ ընդհանուր կրթութեանց զուրկ լինելով, միակողմանի կերպով զարգացած կը լինեն բարձր աստուածաբանական գաղափարների մէջ:

Ներսիսեան դպրոցից պիտի դուրս գան այնպիսի մարդիկ, որը ընդհանուր ժամանակակից միջնակարգ զարգացում ստանալուց յետոյ, մտնելով գործնական կեանքը, գառնալով քահանայ և վարձատրեց, յարակցելով թէ քաղաքի թէ գիւղի ժողովրդի հետ, կարողանան նրա ամենօրեայ, կենսական խնդիրներին և պիտոյններին դարձան անկ.....

Իսկ որ այդ տեսակ մարդիկ դուրս գային դպրոցից, հարկաւոր է Ներսիսեան դպրոցի

որովհետև իւր կիթ և աղջիկը վախճանված էին: Նա ձեռք է զարկում վանի մէջ օրիորդաց և տղայոց ուսումնարաններ բաց անելու, բայց իւրեան հակառակորդ է գտնում, ոչ միայն տեղային Առաքելաբեր, այլ խաւարատէր աղայներից մի քանիսն:

Նոյն միջոցին խորհմանի գլխում ծագում է մի միջոց վարձատրեց ձեռնարկելու, որպէս զի այդ միջոցով կարողանայ իւր գաղափարները տարածել ամբողջ մէջ: Իւր այդ գիտասիրութիւնը իրագործեց խորհմանը 1854 թվին փետրվարի 14-ին Կարթիէլ արքեպիսկոպոսից ձեռնարկուելով վարձատրեց վարձատրեց վանքի միջոցով ամբողջութեամբ վերադառնելու մէջ էին այն ժամանակ մեր եկեղեցականները, մի քանիսն էր և մեր վանքերը վաստակականի և Տարսիսի կողմերում: Հայաստանի այդ երկու լայնատարած ձեռնարկները մինչև այսօր ունեն իւրեանց մէջ հայերի անկի բազմաթիւ աղայներով թիւն, քան թէ Փոքր Ասիայի այլ գաւառներում: Այստեղ ամբողջութեամբ պահպանուած աղային յիշատակարանները ամեն մի քայլափոխում հանդիսանում են Հայաստանի փառաւոր անցյալը: Վանայ ծովակի կղզիներում, Տարսիսի մէջ, բլուրների վրա հանդիպում են հոյակապ վանքեր, որը լի են ճգնաւորներով և արեղաներով: Այդ ծովերը, որը իւրեանց կեանքը նուիրել են Սաղմոսին և Նարեկին, դուրս են գալիս իւրեանց բռններից այն ժամանակ միայն, կը պէտք էր վանքապատկան կալուածներին արդիւնքը հաւաքել, կամ թեմերից հոգեւոր պտուղը ստանալ: Այնուհետև նորա ժողովրդի մէջ չէին մտնում, այլ ազգի արժաթին էին վայելում և նորա համար աղօթում էին..... Վանքերի մէջ վարձատրեցների խաբարայութիւնը հասել էր վերին աստիճանի կիրառութեան: Նրա պահում էին իւ-

Թոշակով կորսնակը՝ ազատ են աւարակուց յեւայ:

Ինստիտուտ մանկ ցանկացողները ամեն տարի մինչև սեպտեմբեր պէտք է խնդիր տան զիրենց տղաները, իսկ ուսումնական տարւոյ մէջ ընդունելով ինչ չը կայ:

Այս ինստիտուտում Կառվելու գում կըստ ժամանակ, արուեստանոց ևս կար, ուր զամերկաց ազատ ժամանակ վարժագետացունիր այս կամ այն (աւելի չիւսնող թեան) արուեստի մէջ վարժվում էին: այժմ այդ էլ չը կայ զանազան դժուարութեանց պատճառաւ, զըլլաւորը մարդակարի արհեստագոր վարժակարները չը գտնուէր արդարաւ: Մեր կարծիքով, այդ մի մեծ կորուստ է ինստիտուտի համար: և պ. զիրենց տղաները ինչ որ արհեստանոցի օգուտը ներքին հասկումով ընդունէր յիշեալ դժուարութեանց չէր զիջանէր:

Գիւմրեցի

ՆԱՄԱԿ ԴԵՐԲԵՆԴԻՅ

Կարգացի «Մշակի» 24 և 35 №-ներում Գանձակու ուսումնարանի, մեր հայազգի եղբայր, հոգևորականների, երիտասարդների և մեզ քաջ ծանօթ պ. Տէր Ներսիսեանի մասին տխուր տեղեկութիւններ Մտածակի նամակներէ շտորչել, որոնք, որքան տխուր, նոյնքան ճշմարիտ էին, որովհետև, սրբան ևս կարողացաւ վերահասու լինել, Գանձակու հասարակութիւնը վաղուց արդէն եմթիակայ է այդպիսի տխուր դէպքերի:

Ես կը ցանկանայի ուղղակի խօսել ձեզ հետ, իմ անձանօթ բարեկամ, բայց այդ անկարելի լինելով Ձեր իսկական անունը չիմանալու պատճառով, վճռեցի անս «Մշակի» միջոցով վերաբերել յայտնել Ձեզ իմ հոգեհարկով ձեր անկողմնակց գրուածներէ համար, մի և նոյն ժամանակ լրացնել ան պակասութիւնը, որը Գուք, երևի, ակամայ զանցառութեան էք տուել պ. Տէր Ներսիսեանի մասին:

Պ. Տէր Ներսիսեանը մեզ յայտնի է այն ժամանակից, երբ նա պարագում էր Արքունական պաշտօնում, որով կարողացաւ նշանակութիւն ստանալ հասարակութեան առաջ: Այս մեծ ծանուչում ենք նորան և չենք կարող հաւատալ թէ նա առանց մի զորուոր պատճառի թողած լինի իւր երեցիկական պաշտօնը: Որքան մեծ կարողացանք տեղեկանալ նոր համաբարձրացնողներից նորա խաղաղ հոգին վրդուողը եղել է մի բարձր ստիճան հողերական, որի հետ նա անկարելի է համարել ծառայել ազգի և եկեղեցւոյ օգտին: Բայց նորա երեցիկանութիւնը շատ կարևոր էր այժմ:

«Արարիլ» անուանված եկեղեցական հողի վերա Գանձակեցիք բաւական այլիներ ունին ձգած:

բայց այդ հողը պաշտօնական ձևով եկեղեցւոյն յատկացնելու և դորանից առաջ եկած արդիւնքը ուսումնարանի օգտին վերածելու համար յերմեռանդ հակողութիւն և ծանր աշխատութիւն էր հարկաւոր: Մի այսպիսի բազմամասնեայ գործ առաջ տանելու համար արդարեւ կարևորութիւն կար պ. Տէր Ներսիսեանի նման մի երեցիկանի, որին—ինչպէս կարողացանք տեղեկանալ—դոյն իսկ նպատակով ընտրել է տեղացի հասարակութիւնը և տարակից շունչը որ յուսալի օգուտներ էր սպասում սրբանից: Բայց մի և նոյն հասարակութեան սահմանութիւնը դէպի իրանց հասարակական գործերը առիթ եղան անգիտակցաբար բարձի թողի անելու: մի այդպիսի երեցիկան, չաչխատելով ամենին մէջ տեղից իսպառ հեռացնել այն արդիւնքը որ խառնուրդը որում էր պ. Տէր Ներսիսեանի նախնիները նպատակի հետ, նաև իւրեանց հասարակական շարժ:

Թող որքան կամենում են անհոգանան Գանձակու գործողները, բայց մենք զիտենք, և այն հաստատ աղբիւրներից, որ «Գեր, Հայրը» անվոր փոխ է դրել իրան Գանձակի համար, քանի որ—նորա կարծիքով—նորա հասարակութիւնը այնքան նշանաւոր է ձանաչում հողերականի նշովքը, և քանի որ ինքն ունի հզօր պաշտպան (?) ինքն է միակ ժառանգը Գանձակու յաջորդարանի—որով յաջողում է իւր առատ որը ունենալ Գանձակու պղտոր ջրում—նորա սրբան հասարակութեան մէջ:—

Իմ անձանօթ բարեկամ. Գուք իբրև քաջ տեղեկան Ձեր քաղաքի հասարակական կեանքին, երբ դուրս վերա տեղեկութիւններ հարողըրուս լինիք, խնդրեմ չը զանաք յայտնել Ձեր յարգելի հասարակութեանը, որ չը կայ աշխարհի վերա մի մնասուց պաշտօն, ուրիմն և պատուարժան հօր պաշտօնը ևս ժառանգական չէ—ինչպէս ինքն է կամենում, այլ օր առաջ կարելի է փոխաւորել նորան վերափոխելով ի Մար Աթոռն ԼՅմիթին:

Իսկ դէպի Ձեզ դառնալով խնդրում եմ—իտեղեկանալ նորա քաջակցի և նշովքից երկիւղը կրելու, աշխատեք յաճախակի երեկի ձեր բարեխիղճ տեղեկութիւններով: Թող այս անգամ Ս. Հօր անէճքը թափուի իմ զլլալու և ոտներու վերա: Ես պարտաւոր եմ ամեն ինչ պատիժը, իսկ ձեզ շատ անեն պէտք է միայն ձեր մակամուտն զըլլատաւը ը—ի փոխելով բաժակ մկրտն, և դա շատ յարմար է քացանի համար, որի մրուրը դեռ Ձեզ չը հասած, կը սպաւեն Ձեզ անիծողներից: Բայց զուք մի և նոյն ժամանակ կընդունէք մեզ նամանակից կիցնէներ:

Հոկտ. 1873 3. Գանիէլեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐՆԵՐ

Մոյսիէից գրում են մեզ այստեղի ընակիչները 120 տան չափ են, մօտ 45 տուն հայ և 75 տուն վրացի: Բնակիչների արտաքին տեսքից, նոցա երեսների դժագրութիւնից, հարուստի ձեւից և մինչև անգամ լեզուից անկարելի է որոշել նրանց ազ-

րապետի վանքում հրատարակել է տալիս մի շաբաթաթիւթ «Արժուիկ» անունով: Նա բարեկարգում է վանքի ուսումնարանը, կանոնաւորում է վանքի եկամուտները:

Իսկ այնտեղ ևս ազգականներին սև երամբ չէ զաղարում որոգայթների լարելու արիւմն, հայրիկի՝ դէմ ֆանի անգամ իւր սննակի լուսամուտներով արձակուած հրացանների դիտակներից հաղիւ է աղատվում նա: Կայառուած Գլըրդերը այստեղ ևս մի քանի վարդապետների չարաններով կանգնում գործիք դարձան: Խոռովութիւնը օր ըտ օր է փանաղար կերպարանք ստացաւ: Պատճառը խիտ պարզ էր: Խորիմանի վանահայր լինելը վերջ տուց մի քանի վարդապետների շահասիրութեանը, որոնք իւրեանց ձեռքն էին անցուցել վանքի բոլոր արդիւնքները մնասկաւորութիւնը: Իւրեանց նախկին ցանկութեանը հասնելու ուրիշ հնար չէին գտնում այդ անպիտանները բացի խորիմանի մահը:

«Հայրիկը» իւր կեանքը աղտոտեց փախչելով նախ կարին և այնտեղից Կ. Պոլսի Նորա ոսոխներից չորս վարդապետներ դատաւարտուեցան յարսոր, որոնք կրկին աղատուեցան խորիմանի խնդրելով Նոյն միջոցում «Հայրիկը» Կ. Պոլսում սոցաղբիւր «Մարդարիտ արքայութեան երկնից» զըլլալը:

1868 թիւ 20 հոկտեմբերի խորիմանը արեք իւր առաջին սխալ լՅմիթում ձեռնարկուելով Եղիակոզուս: Իսկ 1869 թիւ 4 սեպտեմբերի նա արեք իւր երկրորդ սխալը Կ. Պոլսում ընտրուելով պատրիարք: Նա կարծում էր, թէ եկեղեցական բարձր աստիճանների վերա կանգնելով աւելի օգուտ կարող էր բերել ազգին:

Խորիմանը չէր ծնուած բարձր կույման համար,

զուլութիւնը: Հայրից միայն քահանան իր ընտանիքով գիտէ հայերէն:

Գեղտեմբերի 4-ին, երեքշաբթի երեկոյան, երկու մարդ սպանուեցան Քիֆլիսում՝ մերը Վ. Երայի վրա, իսկ միւս մարտանանց ոչ հետու: Երկուսն էլ առում են հայ և էին:

Մենք լսում ենք, որ պ. Բուկոն Լճուցից հեռագիր է ուղարկել քաղաքային վարչութեանը, որտեղ ստում է թէ Լճուցի «Société Generale» ընկերութիւնը կայացաւ (յանկարծ ?), և որ քաղաքային վարչութիւնը թող անմիջապէս նրա հետ յարաբերութիւններ ունենայ: . . . Յետոյ երկը պ. Բուկոն կը ստորագրի թղթերը և հեռագրերը «Société Generale» անունով, ինչպէս մինչև այժմ անում էր հեռագրերի հետ նրա ընկեր պ. Բէնէտը: Եւ Քաղաքային վարչութիւնը կը հաւատայ: Ինչի կից ընկերութիւն կայ, նա չէ ներկայացնում աղաքիւստ արօգրումը: Պատահում են և այդ տեսակ բաներ՝ դեռ չը կայացած ընկերութիւնը (պաշտօնական ցուցակների մէջ չը մտըրած,—իսկ այդ հաստատ է որ այդ ընկերութիւնը դեռ մտըրած չէ), հրատարակում է աղիլ անհրը, ծախում է նրանց և փողը զըրպանն է ածում: . . .

Փոխարքայի Գլխավոր կառավարութեանց ստացած շրջաբերականով Քիֆլիսեան կազմի օրնի պալատը ելումից նախարարից հրաման է ստացել հին թղթագրամները ընդունել փոխելու դեռ ևս չորս ամիս ժամանակով: Ասում են որ մի քանի զարաֆներ զաւուները մարդիկ են ուղարկել, որտեղ նոքա շատ արժան գնով աւուում են թղթագրամները:

Մենք լսում ենք, որ շաբաթ օրը գեղտեմբերի 8-ին, Ներսիսեան զարդոցի հողաբարձութիւնը նիտ ունեցաւ տեսչի հարցի մասին: Ներսիսեան զարդոցի կանոնաւորութեան 11-որդ յօդվածի հիման վրա հողաբարձութիւնը իրաւունք ունի ընտրել տեսուչ և առաջարկել նրան ի հաստատութիւն Նորին Վեհափառութեան: Մենք լսում ենք, որ քուէարկութիւն անելուց յետոյ, ձայների մեծ բազմութեամբ ընտրվեցաւ Ներսիսեան զարդոցի տեսուչ պ. զօգտօր Անդրէաս Արժոռնի:

Լսում ենք, որ Ներսիսեան զարդոցի հին աշակերտները արդէն պատրաստվում են դալու 1874 թիւն ուսումնարանի 50 տարվայ տարեդարձը տօնելու: Ինչպէս յայտնի է, մեր հասարակութեան մէջ շատերը, որոնք յայտնի են թէ իրանց պաշտօնական գրութեանը, թէ հարստութեանը, Ներսիսեան զարդոցի մէջ են ուսում առել:

Անցեալ համարում հարողըր լուրին քաղաքային վարչութեան նոր կանոնադրութեան մըտ-

որ պատրիարքական աթոռի վերա փիթեցնէր իւր կեանքը, և ձեռքը, որ սոյնը էր մուղաների շտոր հած քնարը հնչեցնել, պարագայներ քաղաքական և կրօնական ժողովների վճիռները ստորագրելով: Խորիմանը հոգեով բանաստեղծ է, իսկ սրտով աւաքեալ: Նա յիշեցնում է մեզ հինգերորդ դարու անձնաւորաց արեղայներին, որք հոգեւոր վիտուրութեան ցուպը ձեռքներին կրած, հուրի սուրբ միջից անցնելով պտտում էին Հայաստանում, ուսում, զիտութիւն և կրօնք էին տարածում:

Տօնս և խնդիրը զարը Հայոց եկեղեցականները մէջ, բացի Ներսէս և, չէ ձեռն մի այլ մարդ, որոյ կեանքը լի լինէր այնքան բազմատեսակ անցքերով, որպէս եղել է խորիմանիցը: Բայց նորա հերոսական կեանքի բոլոր վանութիւնը հանդիսանում են նորա վարդապետական օրերում, կրկապուած էր նա վարդապետ և ժառանգարաց զարդոցի հետ, երբ «Արժուիկ» թիւերով իւր բոցալուս մտքերը տարածում էր Հայաստանում, երբ եկեղեցւոյ բնից հնչեցնում էր Հայկի և Արամի անունները:

Խորիմանի պատրիարքութեան չորս տարին անցաւ խիտ անգոյն կերպով: Նա մի երեկով բան չարդիւնարեց: Որովհետև նա կառավարական մարդ չէր, այլ խօսքով, նա ուսած չէր դիպլոմատիկական խորամանկ ձեւերը, որով հետոս քաղաքացեալ պտտեցնում էր ննազատ մեղենան:

Արդարեւ, խորիմանը եռանդոտ, անհանգիստ և անվստահելի ընտրութիւններից մինչ է, Նա սիրում է գործել, ընկնել, կանգնել և միշտ պատրաստվել վանագների մարկանով խառնութեան հետ: Բայց այդ բոլորը բաւական չէր մի սահմանարկական վարչութեան գլուխ լինելու համար:

ցնելու վերաբերութեամբ, աւելացնում ենք, որ, ինչպէս լսում ենք, Քիֆլիսեան քաղաքային վարչութիւնը մինչև երկր արդիւնք սեպտեմբերը, ստորական է բոլոր պատրաստութիւնները տեսնել, այնպէս որ սեպտեմբերին լինելու են ձայնարների, քաղաքային, քաղաքային վարչութեան (ուղարկայի) անդամների ընտրութիւնը, իսկ գործը կը սկսվի 1875 թիւ յունվարի 1-ից:

Մենք լսում ենք, որ այս օրերում կը սկսվեն քաղաքային վարչութեան ձայնարների ընդհանուր ժողովի նստերը:

Հաստատ աղբիւրներից տեղեկացանք, որ պ. Մկրտիչ Սանասարեանը, որ Ս. Պետրբուրգում է կենում, միտք ունի մի հարուստ մանկավարժական թանգարան կարգել Ներսիսեան զարդոցում, որտեղից կարողանան օգուտ քաղել և միւս ազգային և ծխական ուսումնարանները: Պ. Սանասարեանի ծախսով և խնդրելով պ. Կ. Եղեանը արդէն ուղարկել է Քիֆլիս Երոսպայի զանազան քաղաքներից և նայն իսկ Վեհափառային աշխարհահանդիսից զանազան իրեր, ինչպէս օրինակ զիպտից հիւսնակի շինած մարդու մարմնի բոլոր մասերը, զանազան պատկերները, ընական պատմութեան առաւանդները, զիւրաւանդութեան պատկերները, աշխարհագրական առաւանդները, պատմական պատկերները զանազան երեկի մանկավարժներից հրատարակված, բացի այս դիտարկութիւն ունի ուղարկել զանազան ֆիլիթական և քիմիական գործիքների ժողովածուն, մինեքանների ժողովածուն և այլն, և այլն: Մենք կարծում ենք, որ զարդոցի վարչութիւնը հակառակ չէր վարչի թանգարանի հիմնադրի պ. Սանասարեանի զաղախարին, կից թանգարանը բաց անէր շաբաթ մի անգամ թէ ազգային այլ ուսումնարանների համար, թէ հասարակութեան համար: Իրերի հետ պ. Եղեանը ուղարկել է և ցուցակներ, որտեղից կարելի է տեղեկանալ թէ ինչքան և որտեղ կարելի է գնել և ինչ գումարով:

Գեղտեմբերի 10-ին, Քիֆլիսի սօբրանի ռուս պ. Բօգդանովիչի կօցեցեալ կար, որից 10% պիտի գնար Գայեանեան օրիորդաց ուսումնարանին: Կօցեցերում մասնակցողների, պ. Ղորգանեանցի, և մասաւանդ օրիորդ իշխանուհի Ն. Բէհրուլ թեանի զեղեկի խաղի մասին միւս անգամ կասենք կարճ կերպով մեր կարծիքը:

Գեղտեմբերի 9-ին, կիրակի օրը Քիֆլիսի երաժշտական ընկերութեան դահլիճում, կատարվեցաւ հանդիսաւոր բացումն Կովկասեան հընագիտական ընկերութեան: Հանդեսի ամենահետադըր մասը պ. Բէրէքի ընկերացուած թիւն էր, որ տեղեց ժոա երկու ժամ: Կովկասի

Խորիմանը՝ որպէս շատ բանաստեղծներ՝ ի դէտ լիստ է: Նա համբերութիւն չունէր ազգային գործերի կանոնաւոր կերպով և յաջողաբար բարեկարգուելուն: Նա պահանջում էր հրաքներ: Նա կամենում էր Հայոց դեռ նոր սղիտութեան թիրուածնից աչքը բացած ժողովուրդը յանկարծ վերաստեղծել և Շփոյցարիայի նման ձևակերպել: Խորիմանը անհատներ էր: Այդ պատճառաւ մենք տեսնում ենք նորա բոլոր ձեռնարկութիւնները, բոլոր հիմնարկութիւնները՝ այնքան երկրուն և անտեղադան են, որ օգային մեծօրացների նման յանկարծ ցորանում են և չուտով անհետանում խառայի մէջ: Նա ամեն բան սիրում է, ամեն բան ուղղում է անել, բայց խիստ սակաւ է յաջողվում նրան:

Խորիմանի խռովութիւնները Կ. Պոլսի Քաղաքական ժողովի հետ մի այդպիսի անհամբերութեան ծնունդ էր: Նա պահանջում էր վերադնել Սանասարեանի ընտրել, մարդի նորան թիրութիւններից և վերին աստիճանի կատարակարգութեան հասցնել: Այդ շատ կրեցելի միտք է, կից հնարաւոր լինէր: Բայց խորիմանը յուսահատուեցաւ, թէ ինչու չեն հասկանում նորան և հրաժարուեցաւ պատրիարքութիւնից:

Գնաւ ազգի բարեկամ, ձակատապիրը կոչում է քեզ. պատրիարքութեան սահմանափակ—պաշտօնական չըլանը քո տեղը չէ: Գնա, որպէս խրատ յիւր Բարեկօնում, միշտ կարողում էիր քո նպակի Սալմիս—դա Վասպուրականն է: Գնա, կրկին սիրել վարդապետ, սիրել Արքատանի ուսնները, Արժուր և Ժառանգարաց զարդոցը քեզ սպասում են: . . .

